

BESEDJE V PRIDIGAH JOŽEFA HORVATA

NINA HORVAT

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija, nina.horvat7@um.si

Sinopsis V prispevku je predstavljeno besedje v pridigah Jožefa Horvata (r. 31. 8. 1880, u. 1. 5. 1932), manj znanega duhovnika, ki je odraščal in se šolal v madžarskem okolju, nato pa je živel in deloval v Prekmurju (od 1905 do 1912 je bil kaplan v Župniji Črenšovci, od 1912 do 1932 pa župnik v Martjancih). Jožef Horvat je bil po poreklu gradiščanski Hrvat iz Velike Narde. Njegovo odraščanje ob avstrijsko-ogrski meji s hrvaškim maternim jezikom izpričuje raba germanizmov in madžarizmov, uporabljal pa je tudi značilno panonsko besedje ter besedje romanskega in grškega izvora. V članku je med drugim opozorjeno na besedje zakritega prevzemanja. Pozornost je namenjena tudi sopomenskim nizom oz. besednim dvojnicam, s katerimi je Horvat bogatil prekmursko besedišče, ter njegovim novotvorjenkam oz. zanimivejšim obrazilom in tvorbenim rešitvam.

Ključne besede:

Jožef Horvat,
prekmurske
pridige,
madžarizmi,
germanizmi,
kalki,
novotvorbe

LEXICAL FEATURES IN THE SERMONS OF JOŽEF HORVAT

NINA HORVAT

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia, nina.horvat7@um.si

Abstract This article contains words from the sermons of Jožef Horvat (b. 31 August 1880, d. 1 May 1932), a lesser-known priest who grew up and studied in a Hungarian environment and then lived and worked in Prekmurje: from 1905 to 1912, he was a chaplain in the parish of Črenšovci and from 1912 to 1932 a parish priest in Martjanci. Jožef Horvat was a Burgenland Croat from Velika Narda. His growing up along the Austrian-Hungarian border with the Croatian mother tongue is evidenced by the use of Germanisms and Hungarianisms, and he also used typical Pannonian words and words of (Church) Latin and Romance origin. In this article, words of covert takeover are also highlighted. Last but not least, attention is paid to synonymous series or word duplicates, with which Horvat enriched his Prekmurje vocabulary, as well as his neologisms and more interesting affixes and word-formational solutions.

Keywords:

Jožef Horvat,
Prekmurje
sermons,
Hungarianisms,
Germanisms,
calcs,
neologisms

1 Uvod

Jožef Horvat, rojen 31. 8. 1880 v Veliki Nardi, umrl 1. 5. 1932 v Martjancih, je bil črenšovski kaplan (1905–1912) in martjanski župnik (1912–1932). Po rodu je bil gradiščanski Hrvat, šolal se je na Madžarskem, služboval pa je v Prekmurju, ki je do 1919 pripadalo Ogrski. Nedavno je bilo dokazano, da je napisal več kot petsto rokopisnih pridig (Horvat 2020: 61).

V njegovih začetnih pridigah se kaže privajanje novemu jezikovnemu okolju, saj je v jeziku prisotnih precej hrvaških elementov, prepletajočih se s prekmurskimi značilnostmi (Horvat 2022). Sprva je opazna težnja po zapisovanju pridig v starem prekmurskem knjižnem jeziku, medtem ko se avtor kasneje vedno bolj približuje jeziku žive prekmurske govorice in pod vplivom Mohorjevih knjig vnaša vanj vedno več osrednjeslovenskega besedja.

Madžarščina je bila Horvatov drugi jezik, saj je kot gradiščanski Hrvat odraščal in se šolal v dvojezičnem, hrvaško-madžarskem okolju. Po posvetitvi 2. 7. 1904 v Sombotelu je nastopil službo kaplana v vasi Szepetnek, kjer je ostal do 15. 3. 1905. Iz tega obdobja so ohranjene tri njegove pridige v madžarščini. Vsaj sprva je lažje razmišljal v madžarščini kot prekmurščini, zaradi česar se v pridigah pogosto pojavljajo madžarsko pisani deli besedil, razne opombe (npr. *Nem mondtam el* 'Nisem vam povedal', *Befejezés hiányzik* 'Manjka zaključek') in nadpisane besede, verjetno za pomoč pri razumevanju pomena (npr. *Dusgazdag* 'prebogat', *Szamariai asszony* 'žena Samarijanka', nad besedo *sztan* je zapisal *lakás* 'stanovanje' itd.). V madžarščini je sprva zapisoval tudi kraj in priložnost, ob kateri je nastala pridiga, npr. *Nagy Pénteken Cserencsözön* (Veliki petek v Črenšovcih). Mestoma je med pridižnim besedilom zaslediti osnutke neodposlanih pisem v madžarščini, večinoma namenjenih visokim cerkvenim predstavnikom sombotelske škofije.

Horvatova razpetost med štirimi etničnimi ozemlji (gradiščanskohrvaškim, nemškim,¹ madžarskim in slovenskim oz. prekmurskim) se odraža v rabi madžarizmov, germanizmov in značilnega panonskega besedja, zaradi skupne panonske baze (Jesenšek 2013: 25) prisotnega tako v prekmurskem kot tudi hrvaškem (kajkavskem) prostoru. Tudi gradiščanski Hrvati so bili v stalnem stiku s kajkavci, prav tako se je njihova cerkvena književnost razvijala pod kajkavskim

¹ Naselje Narda leži tik ob avstrijski meji.

vplivom, zato je razumljivo, da imata oba naroda skupne prevzete besede (Hadrovics 1974: 430).

Količina gradiva, ki ga je zapustil Horvat, je ogromna (več kot 2500 tipkanih strani diplomatičnega prepisa), zato v članku predstavljam zgolj izbrano, zanimivejše besedje. Vse besede, razen tistih v poglavju o sopomenskih nizih, so prečrkovane iz prekmurskega črkopisa v gajico oz. slovenico, upoštevajoč prekmurska glasova *ü* in *ö* ter morebitna diakritična znamenja v izvirnem besedilu. Primeri so zapisani v nevtralni obliki: samostalniki v Ied. (množinski v Imn.), pridevniki v m. sp. ed., glagoli v nedoločniku. Poglavje o sopomenskih nizih prinaša originalne prepise v prekmurici (<cz> = /c/, <cs> = /č/, <ly> = /lj/, <ny> = /nj/, <sz> = s, <s> = /š/, <zs> = /ž/) z navedbami mest posameznega citata, pri čemer je najprej navedena oznaka pridige, za vejico pa stoji številka strani pridizne pole, npr. DPa9, 3 pomeni 'datirana pridiga 9, stran 3'. Z DPa so označene pridige, ki jih je datiral avtor, z NPr tiste, katerih datacijo sem rekonstruirala avtorica prispevka, z NP pa nedatirane pridige, ki jim datacije zaenkrat še ni mogoče določiti.

2 Analiza besedja

Izvor besedja sem preverjala v različnih etimoloških slovarjih: v Bezlajevem *Etimološkem slovarju slovenskega jezika* (ESSJ 1976; 1977; 1982; 1995), Snojevem *Slovenskem etimološkem slovarju* (SES 2015) in v *Novem etimološkem slovarju slovenskega jezika* Metke Furlan (NESSJ 2013) – slednja sta dostopna na portalu Fran. Nekaterim besedam, denimo cerkvenim terminološkim izrazom, kot sta *fundamentum* in *purgatorium*, zanesljivega vira ni mogoče določiti; znano je, da sta prevzeta iz latinščine, ni pa natančno določeno, ali sta posredovana prek nemščine ali madžarščine. Hadrovics (1974: 430) je podobno dilemo omenjal za glagola *durati* in *kaštigati*. Pri tovrstnih primerih je opozorjeno, da sta možna dva vira.

Pomen citatno zapisanega madžarskega besedja sem preverjala v *Madžarsko-slovenskem slovarju* Elizabete Bernjak (1995) in spletnem madžarsko-slovenskem slovarju *Szotar.net*, pomen že udomačenih madžarizmov in germanizmov pa v Novakovem *Slovarju stare knjižne prekmurščine* (SSKP) in *Slovarju beltinskega prekmurskega govora* (SBPG; 2009), v Mukičevem *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarskem slovarju* (2005) in *Slovarju Gornjega Senika A–L* (2009) Marije Bajzek Lukač, tudi v slovarjih na portalu Fran.

2.1 Značilno panonsko besedje

Po abecednem vrstnem redu predstavljam 158 panonizmov, tudi novotvorjenih besed iz domačih podstav, izpričanih v Horvatovih pridigah:

A: *ar* 'ker'; **B:** *bežaj* 'tek', *bilice* 'jajca', *bojati se* 'bati se', *bomblek* 'mačica', *božen* 'slab oz. hudoben', *bratva* 'trgatev'; **C:** *cecati* 'sesati'; **Č:** *čemér* '1. strup, 2. jeza', *činiti* 'delati', *čislo* 'rožni venec', *črep* 'strešna opeka'; **D:** *dača* 'davek', *deca*, *domanji* 'domač', *drtinje* 'drobtine', *dveri*, *dvojiti*; **G:** *gizdost* 'bahaštvo, ošabnost', *glad*, *gorice* 'vinograd', *grmlenca* 'grmenje', *gučati*, *gut*; **H:** *benjati* 'nehati'; **I:** *istina* 'resnica'; **J:** *jako* 'zelo', *jelič* 'smreka, jelka', *jufkati* 'vriskati', *justati* 'lasati'; **K:** *kalati* 'cepiti, klati', *klantivati se* 'klatiti, potepati se', *klonkati* 'trkati', *kmica* 'tema', *kopanja* 'svinjsko korito', *korina* 'cvetlica', *kotriča* 'ud oz. član', *kovran* 'krokar', *kroto* 'zelo', *krščenik* 'kristijan', *krv*, *kūkeo* 'kot, vogal', *kevočka* 'koklja'; **L:** *lagoji* 'hud, slab', *log* 'gozd', *liubav* 'ljubezen'; **M:** *mamelnivost* 'omotica, vrtoglavica', *manjost* 'lenoba', *megnjenje* 'trenutek', *mela* 'moka', *meték* 'metulj', *milostiven*, *moka* 'muka', *molba*, *mujvati*; **N:** *nači* 'drugače, sicer', *nakanénje* 'namen', *narodjenje* 'rojstvo', *nazvestiti* 'sporočiti, naznaniti', *nazveščavati* 'oznanjati', *nevola*, *nevolivati se* 'tožiti, negodovati', *(v)nóžati se* 'ne zljubiti se'; **O:** *obečati* 'obljubiti', *obed*, *obinoti* 'objeti', *obist* 'ledvica', *očivestno*, *odavati*, *Odküpiteo*, *odiirjavati*, *ograd*, *ovarati* 'zagledati, opaziti'; **P:** *paščiti se* 'hiteti', *pitati* 'vprašati', *pitvina* 'pijača', *plakati* 'jokati', *plantati* 'šepati', *platiti* 'plačati', *plüška* 'klofuta', *pojas* 'pas', *polaganje* 'krmljenje', *popejvati*, *poprijéten* 'izvirni', *poškalti se* 'spodrsniti', *potáč* 'kolo', *póv* 'pridelek', *pozój* 'zmaj', *prečiščavanje* 'obhajilo', *prišést* 'prihod'; **R:** *razpitanje* 'ločitev, razveza', *rejš* 'beseda', *renda* 'vrsta, red', *risali* 'binkošti', *rob* 'suženj, ujetnik'; **S:** *skrovnost*, *smeknoti* 'zabosti', *smilivati se*, *sod* 'sodba', *spadnjenje* 'padeč', *spaka* 'pohujšanje', *spejvati*, *spodoben* 'podoben', *sprotoletje* 'pomlad', *sredbenik* 'posrednik', *stališ* 'stan, poklic', *sto* 'miza', *stolec* 'stol', *stopaj* 'korak, stopinja', *stiudenec*, *(nema) stvar* 'žival', *svaja*, *svedok*, *svedočanstvo*, *svéteke* 'praznik', *Svéto Trojstvo* 'Sveta Trojica'; **Š:** *šinjek* 'vrat', *šklisko* 'spolzko', *šteti* 'brati', *šuma* 'gozd'; **T:** *telovo* 'praznik svetega rešnjega telesa', *tepeš* 'potepuh, postopač', *tirati* 'gnati, poditi', *topanka*, *trošiti*, *trpeti* 'trajati', *tühinec* 'tujec'; **U:** *utroba* 'maternica, trebuh'; **V:** *vekivečen*, *veleti* 'reči, govoriti, praviti', *vgojdo* 'zjutraj', *viditi se* 'ugajati', *vkaniti*, *vkanlivec* 'goljuf', *vlat* 'lat, storž', *vonjati* 'smrdeti', *voža* 'ječa', *vože* 'vrv', *vrač*, *vračiti* 'zdraviti', *vre(j)me(n)* '1. čas, 2. vreme', *vrlí* 'priden, dober', *vtoliti* 'pomiriti, potolažiti', *vučenic*, *vüzem/-n* 'Velika noč'; **Z:** *zuohton* 'zaman, zastonj', *zasagati se* 'prestrašiti se', *zgednoti se* 'ozreti se', *zmisliti se* 'spomniti se', *znati* 'vedeti', *zrokivati* 'povzročati', *zútra* 'jutri', *zvati* 'klicati'; **Ž:** *žalec* 'zelo', *žitek*, *žmeten* 'težek', *žmécava* 'težava, nadloga', *žuti* 'rumen'.

Za nekatere besede ne moremo ugotoviti, ali jih je Horvat usvojil v času bivanja v Prekmurju ali pa jih je pritegnil iz madžarskega jezika, saj se v grafiji bolj ujemajo s slednjim. Tak primer je npr. samostalnik *črep*: *odszpodi pa z-zselezu pa z-cserepa*. Gre za besedo psl. porekla (**čerpъ* 'lončena posoda, črepinja'; Snoj 2015), vendar ima v madžarščini zapis *cserép* 'črepinja, črep', kakor je izpričano tudi pri Horvatu, le da brez naglasnega znamenja. Podobno je s samostalnikom *topánke* 'opanke' (< psl. **ōpъnъkъ*, madž. *topánka*; Snoj 2015), s katerim bi se Horvat sicer lahko srečal v Bagaryjevih *Pervih knjigah čtenyá* (Bagary 1886: 16). Omeniti velja še samostalnik *boroštjan* 'bršljan', ki ima v madžarščini podobno obliko – *borostyán*, vendar je psl. izvora (< **brъskel'amb*, **brъščamb*; Snoj 2015).

2.2 Besedje, prevzeto iz drugih slovanskih jezikov

Horvat je uporabljal slavizme. Številne je slovenski knjižni jezik prevzel že v času pred nastopom ilirizma (Toporišič 1992: 279), bodisi »zaradi kulturnih stikov ali zavestne namerne slavizacije« (Furlan 2012: 24). Iz hrvaškega oz. srbskega jezika so npr. *broj* 'število', *dražba*, *naslov*, *pokolenje*, *pristaš*, *proščenje*, *razlika*, *razprava*, iz ruskega *soglasje*, *sposoben*. Za samostalnik *predmet* ni točno znano, iz katerega slovanskega jezika je prevzet (Snoj 2015). Tudi etimologija glagola *habati* (*se*) 'varovati se, izogibati se' ni pojasnjena; Bezlaj (1977: 189) piše, da se v srbohrvaščini, kajkavščini in na območju Slavonije rabi za pomen 'čuvati, varovati se', v čakavščini pa 'paziti, poslušati'. Horvat ga rabi v prvem pomenu: *steri sže nescse szmertni grejbov habati, taksi naj ne preblizsava k-Jezusi* (NPr1, 2). Zanimiv je tudi glagol *hrzati se*, ki je v hrvaščini in srbsščini izpričan brez onomatopejskega *b-* sekundarnega izvora (Snoj 2015). V *Beltinskem slovarju* (Novak 2009: 52) se pomen nanaša le na oglašanje konja ('rezgetati'), medtem ko ima danes ta beseda v prekmurščini tudi pomen 'preglasno se smejati', ki se je lahko kot onomatopejski izraz razširil iz hrvaško govorečega prostora (prim. Blažeka etc. 2009: 105). Domnevno izhaja iz litovščine, kjer pomeni 'grohotati se' (Bezlaj 1976: 205).

2.3 Besedje, prevzeto iz madžarskega prostora

V pridigah so izpričani različno stari madžarizmi, zlasti tisti, ki so se med uporabniki prekmurskega narečja udomačili že v 11. stoletju, npr. *aldunati*, *beteg*, *dika*, *hasniti*, *kejp* (Dudás 2014: 137–8). Zakoreninili so se predvsem v »čakavskem in kajkavskem narečju in delno tudi v srbskem jeziku« (Bajzek Lukač 2005: 442); Novak (1972: 102) meni, da so jih utrdili kajkavci.

Spodnji nabor (skupno 71 besed) vključuje madžarizme, ki se pojavljajo v pridigah, tudi besede, ki jih je madžarščina posredovala iz drugih jezikov, npr. latinščine. Zajetih je tudi nekaj tvorjenk iz prevzetih podstav, kljub temu da po Toporišiču »/b/esed, ki jih delamo iz prevzetih besed, nimamo za prevzete /.../: na pol prevzete jih upravičeno imenujemo le glede na njihov morfemski sestav« (Toporišič 1992: 218):

A: *aldov* 'žrtev'; **B:** *bantiivati* 'žaliti, prizadeti', *barat*² 'menih', *batriviti*, *berek* 'močvirje, loka', *bérus* 'hlapec, volar na veleposestvu', *beteg* 'bolezen', *birka* 'ovca', *birov* 'sodnik', *bolvan* 'malik', *bauta* oz. *bunta* 'trgovina, prodajalna'; **C:** *cintor*³ 'pokopališče', *cmér* 'šopek'; **Č:** *čalaren* (< *csalárd* 'goljufiv, lažen'), *čonta* 'kost'; **D:** *darda* 'kopje, sulica', *dika* 'slava'; **E:** *engediivati*⁴ 'odpuščati'; **F:** *faklja*, *falat* 'kos', *féla* 'vrsta', *fillér*, *fiškališ* 'odvetnik'; **G:** *gingavi* 'šibek, slaboten', *gomb* 'gumb'; **H:** *hajóv* 'ladja', *hamičja* 'zavist, zloba', *hamišen* 'lažen', *hasek* 'korist'; **J:** *jezero* 'tisoč'; **K:** *kep* 'podoba, slika', *keinc* 'zaklad, dragocenost', *klajbas*,⁵ *koldus/kodiš* 'berač', *kepča* 'sponka'; **L:** *lakat* 'viséca ključavnica', *lampas* 'laterna, svetilka', *lanc* 'veriga'; **M:** *marba* 'živina', *mertičljüvost* 'zmernost', *morgiivati* 'godrnjati', *muštarskei* 'gorčični'; **O/Ö:** *öročina* 'dediščina', *orsag* 'dežela, država'; **P:** *palinka* 'žganje', *paradižom*,⁶ *pelda* 'zglede, vzor', *plebanos* 'župnik', *püšpök* 'škof'; **S:** *saga* 'neprijeten vonj', *somar* 'osel'; **Š:** *šajnaliivati*⁷ 'obžalovati', *šator* 'šotor', *šereg* 'množica, skupina (živali)', *šetiivati* 'hiteti', *šors* 'usoda', *šponja* 'spužva', *štruc* 'noj', *šütati* 'oprezovati, okoli se plaziti, krevsati'; **T:** *tanač* 'nasvet, posvet', *tanjér* 'krožnik', *temjén* 'kadilo', *to(l)vaj*, *trnac* 'hodnik ob hiši ali preddverje'; **V:** *vadliivati* 'priznati, izpovedati se', *valon* '1. izhajajoč, po rodu; 2. sodeč k čemu, primeren', *vankis* 'vzglavnik', *varoš/varas*⁸ 'mesto', *verostiivati* 'bedeti', *vižgaliti*; **Ž:** *žoltar* 'psalm'.

Prevzete besede so sprva fonološko prilagojene madžarščini, npr. *baszan* 'korist', *apát* 'opat', *spongya* 'spužva', *gyüngy* 'biser', *faklya* 'bakla', *követ* 'poslanec', *magnes* 'magnet',

² Po Jurančiču (1966: 40) spada *barat* med povratne izposojenke, to so besede, »ki si jih je nekoč madžarščina izposodila iz slovanskega besednega zaklada /.../, nato pa so se iste besede z več ali manj tipičnimi prilagoditvami madžarski fonetiki udomačile v panonskih govornih«. Mednje uvrščamo tudi samostalnike, kot so *gazda*, *kundra*, *merité*.

³ Iz staromadž. *cinterem*, kar je iz lat. *coemeterium*, to pa iz gr. (Bezlej 1976: 65).

⁴ Glagol je pogost v pridigah iz časa Horvatovega kaplanovanja, medtem ko ga je v poznem obdobju zapisovanja pridig uporabil samo še enkrat: *li požalivanie žlovekí ne engediije* (NP489, 5). Bolj zastopan je glagol *odpuščati* oz. *odpüstiti*.
⁵ »/l/ zposojeno delno s posredovanjem madž. *plajbász* iz nvn. *Bleivéjs* 'svinčevo belilo' /.../, srvn. *blüvž*« (Bezlej 1995: 46, gl. iztočnico *plajbez*). Po disimilaciji *p-b > k-b* je nastala pkm. oblika *klajbas* (Ramovš 1924: 184).

⁶ Snój piše, da je samostalnik prevzet »prek nem. *Paradies* in lat. *paradisus* iz gr. *parádeisos* 'ograjen vrt'« (SES), László Hadrovics (1974: 474) pa sklepa, da je verjetno iz lat. prek madž. *paradicsom*, ta pa iz starejšega **paradižsom*. Potrditev madžarskega posredovanja sicer ni nujna, saj v srlat. poleg *paradisus* obstaja tudi oblika *paradisum*, katere končnica se na kajkavskem območju izgovarja *-om*, tako Hadrovics (1974: 474).

⁷ V Mukičevem slovarju (2005: 355) glagol najdemo pod iztočnico *šajnaliivati* 'pomilovati'.

⁸ »Različica *varas* je starejša in je v madžarščini izpričana od leta 1015 /.../« (Dudás 2014: 141)

dajka 'pešunja, varuška, dojlja'. Ko prekmurico zamenja slovenica, madž. <ɟ> nadomesti <ʃ>, posamezno besedje pa ostaja madžarsko, npr. *po slabo presvetljeni foljosab* (madž. *foljosó* 'hodnik, veža, prehod'); *smrt na maglji* (madž. *mághya* 'grmada'). Tudi osebna in zemljepisna lastna imena je Horvat zlasti v zgodnjem obdobju zapisoval madžarsko oz. jih je prilagajal madžarskim glasovnim značilnostim: *Szániszló* (Stanislav), *Gergeby* (Gregor), *László* (Ladislav), *Antal* (Anton), *Fülöp* (Filip), *Veliki Sándor* (Aleksander Veliki), *Lajos* (Ludvik), *Azsia* (Azija), *Jeruzsalem* ipd. V začetku se pojavlja tudi madžarska končnica *-ai* za izkrajevne pridevnike, npr. *bolonyai* 'bolonjski', *szjenai* 'sienski', *arimathei* 'arimatejski', *villanovai* 'vilanovski', *nolai* 'iz Nole', *szamariai* 'samarijanski', *lojolai* 'lojolski', ki jo sčasoma nadomesti *-ski* oz. *-ški*.

Glagol *vižgaliti* (< madž. *vižgál* 'preiskovati, raziskovati') je znan samo v porabskem prostoru, kjer je (bilo) vdiranje madžarščine še intenzivnejše kot drugod v Prekmurju, Horvat pa ga je vnesel tudi v nižinsko Prekmurje, npr. *ono moremo vižgaliti* (DPA58, 3); *previžgali szebé* (DPA189, 2). V Mukičevem slovarju (2005: 396) najdemo iztočnici *vižgálivanje* in *vižgálivati*. V SSKP glagola ne zasledimo, kar pomeni, da v času stare knjižne prekmurščine še ni bil prisoten, najdemo pa v *Formuli juramenti* (Horvátsidány 1769) glagol *vižgalovat*, iz česar lahko sklepamo, da ga je Horvat morda poznal iz gradiščanskohrvaške knjižne tradicije.

2.4 Besedje, prevzeto iz germanskega prostora

Spodnji nabor vključuje besedje (skupno 196 besed), prevzeto iz nemškega prostora, tudi besede, ki so jih germanski jeziki posredovali iz drugih jezikov, npr. iz latinščine in grščine, ter nekatere tvorjenke iz prevzetih podstav:

A: *advent*, *almoštvo* 'miloščina', *angel*, *apát*⁹; **B:** *bal* 'ples', *banda* 'tolpa', *bankaš* 'denarnica', *baron*, *blek*¹⁰ 'želodec, vamp', *Birma/férma*, *bogati* 'ubogati', *briitív* 'pokopališče', *(z)buntati (se)* '1. (z)motiti, 2. upreti se'; **C:** *cagati*, *cajt*, *cedla* 'listek', *cejtunge* 'časopis', *ceremoni(j)a*, *cérkev*, *cigeo* 'opeka', *citare* 'citre', *cona* 'priimek, vzdevek', *cotasti* 'cunjast', *cuker* 'sladkor', *cumper*, *cigle* 'povodec', *cvek*; **D:** *denok* 'vendar', *duplíški* 'dvojni'; **F:** *fajnsček*, *falinga* 'napaka, pomanjkljivost', *familija* (lahko tudi prek it.), *fara*, *farba*, *farof*, *farnik*, *fertao* 'četrť', *féronga* 'zavesa', *fertig*, *flek* 'madež', *forma*, *fret* 'šala', *frišek* 'svezž'; **G:** *galér* 'ovratnik', *gatre* 'okenske mreže', *gauge* 'vislice', *glíh(ati)*, *gratati*, *grof*, *groš*, *grünt*, *gvant*,

⁹ Oblika *apát* (tako tudi v madž.) je iz stvnem. *abbát*, »kar je prek clat. *abbās* 'opat' in gr. *abbā*, *ábbas* izposojeno iz aram. *abbā* 'oče, gospod'« (Snoj 2015).

¹⁰ Samostalnik ima v množinski obliki *bleki* tudi pomen 'osepnice, ošpice' (Novak 2009: 21).

gviniti 'dobiti (pri igri)', *gvüšno*; **H:** *hamer* 'kladivo', *benjati*, *berbija*, *biža*, *bižóp*¹¹ 'ožepek, izop'; **J:** *jager* 'lovec', *janaka* 'krilo', *jesi* 'kis', *juš* 'pravica'; **K:** *kamra* 'shramba, manjša soba', *kapela*, *kassa* 'blagajna', *keli(b)*, *kešta* 'zaboj', *klafter* 'klaftra', *klošter* 'samostan', *komedija*, *komendirati* 'poveljevati, ukazovati', *kopfer/kofer* 'baker', *korona* 'krona', *koštati* '1. stati, veljati; 2. pokusiti', *krajcar*, *krugla*, *künšten* 'spreten, zvit';¹² *keüš(č)* 'poljub'; **L:** *lada* 'skrinja', *lampe* 'usta, ustnice', *larma*¹³ 'vpitje, hrup', *ledičen* (< *ledig*), *legion* 'krdelo', *lelija/lilija*, *lón* 'plačilo', *lónati* 'plačati', *liift*; **M:** *malar*, *mantrati*, *marof*, *mašin*, *materija*, *mauta* 'mitnina', *meša* 'maša', *milliön*, *ministrant*, *mirba* 'mira, dišava', *mission*, *mort* 'malta, grez', *municija* 'strelivo', *muzika*; **N:** *natura*, *nor*, *numera*, *nücati*; **O:** *ober* 'nad', *officér*, *opat*, *oraubati* 'oropati', *orgule*; **P:** *papér*, *pasati* 'prilegati se', *patriarka*, *patron*, *paver* 'kmet', *pehar*, *pinezi/penezji*¹⁴ 'denar', *plac* 'trg', *planet(a)*, *pležérani* 'ranjen', *pólke* 'polkna, naoknice', *pončoli* 'čevlji', *pop*¹⁵ 'duhovnik', *porobiti* 'zasušnjiti, ugrabiti', *post*, *probat*, *proces*, *processia*, *škaf*,¹⁶ *predga*, *preša*, *profesor*, *punkt* 'pika, konec', *pükša* 'puška', *püngrat* 'vrt', *pütra* 'lončen vrč'; **R:** *rajnskei* 'goldinar', *reberija* 'upor', *reklín* 'jopica, bluza', *revolucija*, *rožga*; **S:** *sekeretarius*, *zħoblati* [s]- 'skobljati', *spucati*; **Š:** *šina* 'tračnica' (možno tudi prek madž. *šin*), *šinfanje*, *škapulér*, *škegenj*, *šker* 'orodje', *škola*, *škorpio*¹⁷ 'škorpijon' (možno tudi prek it.), *škrampli* 'kremplji', *škerinja*, *šoca* 'ljubica', *šörc* 'predpasnik', *špilanje*, *špital* 'bolnišnica', *špot* 'sramota, posmehovanje', *špric(ke)ati* 'brizgati, škropiti', *štacija* 'postaja', *šrapnel* 'topovski izstrelek', *štala*, *štimatei* 'ceniti', *štola*, *štörke*¹⁸ 'štorklja', *štirioma* 'do roba polno' (< *strich*), *štük* 'top', *štükati se* 'prepirati se', *šuma* 'vsota', *švic* 'pot, znoj'; **T:** *talent*, *tao*, *ténta* 'tinta', *termin*, *tiran*, *trofiti* 'zadeti', *trón(us)* 'prestol', *troštati* 'tolažiti', *trupa* 'vojaška enota', *trücati* 'siliti, ponujati'; **V:** *vaga*, *vancar* 'viničar', *vandrati*, *vért* 'gospodar', *votum* 'volilni glas', *viper(a)* 'gad', *vtraglivost* 'lenoba'; **Z:** *zagiftati* 'zastрупiti', *zamerkati si* 'zapomniti si', *zgrüntati* 'ugotoviti, spoznati'; **Ž:** *žegnjani* 'blagoslovljen', *žinagoga*, *žmaj* 'okus', *žveglar* 'piskač, kdor igra na piščal', *žveplo*.

¹¹ Nem. *Ysop* < it. *issòpo* < srlat. *byssòpus* < gr. *byssòpos* < hebr. *ezòb* (Snoj 2015).

¹² V SSKJ² s kvalifikatorjem *nizje* *pog.* 'bister, pameten, učen'.

¹³ Po Bezlaju (1982: 125) gre za bav.-avstr. besedo. Tudi Madžari imajo *lárma* za 'hrup, kričanje, vreščanje, dretje' in *lármažike* za 'dreti se, vpiti, vreščati', vendar so to prevzeli iz slov. j. (Bezljaj 1982: 125).

¹⁴ Beseda je bila zelo zgodaj prevzeta iz stvnem., etimologija germ. besede pa ni povsem pojasnjena (Snoj 2015). Glasovna različica *pinezi* je po Meršiču (1972: 27) gradišćanskohervaška.

¹⁵ »Nekateri avtorji menijo, da je splošnosl. **pōpō* sprejeto iz gr. brez germ. posredovanja.« (Jesenšek 2007: 55, iz slovarja Tatjane Grah)

¹⁶ Iz srvnem. *schaf* < lat. *scaphium* < gr. *skáphē* (Snoj 2015).

¹⁷ V madž. spletnem slovarju *Szotar.net* najdemo obliko *škorpió*, torej brez *-n*, kakor je zapisal tudi Horvat.

¹⁸ Snaj (ESS) domneva, da se je beseda v baltoslov. in germ. vzporedno razvijala.

2.5 Latinske in grške prevzete besede ter besedje iz romanskega prostora

V pridigah se pojavlja nekaj citatnih latinskih besed, ki kažejo, da je Horvat kot nekdanji teološki študent in duhovnik poznal latinski jezik in latinske cerkvene priročnike, ki jih je potreboval za službovanje: *collecta* (»to je vküpszpravlyeno molitev /.../, vu steroj mésnik vszakomi csloveki miloscse proszi« (DPa39, 5)), *examen*, *exercitia*, *fīrmamentum*, *gebenna* 'pekel', *historia*, *Hosanna*, *humerale*, *Kolosseum*, *mammon* 'bogastvo, denar', *praefatio* 'predgovor', *purgatorium*, *regula fidei* 'pravilo vere'. Tudi osebna lastna imena je, vsaj sprva, zapisoval latinsko, npr. *Olympius*, *Macarius*, *Zakeus*, *Basilius*, *Cesarius*, *Lactantius*, *Herodes*, *Abigeuses*, *Eusebius*. Razmeroma veliko je glasovno prilagojenega latinskega oz. grškega cerkvenega besedja, ki se je v prekmurskih religioznih tiskih ustaljevalo že od Temlina dalje. Na njegov zapis so pogosto vplivale madžarske oz. nemške prevodne predloge: *apostol*, *diakon(us)*, *evangelium*, *farižeus*, *fīrmament*, *fundament*, *kalvarija*, *katehumen*, *katekiizmus*, *kerubini*, *kórus*, *kvatre*, *limbus* 'predpekel', *litaniya*, *litera* 'črka', *makula* 'napaka, madež', *oltar*, *pater*, *peršona*, *pogan/pagan*, *profeta* 'prerok', *publikanus* 'cestninar', *reverenda* 'talar, duhovniško oblačilo', *sakrament*, *serafini*, *šatan*, *židov*. Končnice *-um*, *-us*, *-es* ipd. lahko tudi izpadejo (npr. *vu evangeliu*, *fīrmament*, *fundament*), kar je po Hadrovicsu (1978: 431) posledica starejšega romanskega ali mlajšega nemškega posredovanja.

Prisotno je občnoimensko besedje iz romanskega prostora, npr. *briga*, *casar*, *denar*, *kapora* 'ara, naplačilo', *kaštiga*, *kupica*, *križ*, *mešter* (po Snoju (2015) prevz. iz it. *maestro*, to pa iz lat. *magister*), *ormar*, *oštarija*, *palača*, *račun*, *soldak*, *škerlat* (možno prek it. ali stvnem. (Snoj 2015)), *štampati* 'tiskati, natisniti', *trombönta*. Izpričan je tudi hrvaški glagol *durati*, prevzet iz it. *durare* (*Hrvatski jezični portal*, spletni vir).

2.6 Besedje, prevzeto iz turškega ali arabskega prostora

Turcizmi so v panonsko narečje večinoma preneseni prek hrvaščine oz. so v sodobnosti del splošnoslovenskega besedja (Juranič 1966: 41), pri Horvatu npr. *bar* 'vsaj', *bedak*, *pajtaš/pajdas*¹⁹ 'tovariš, prijatelj', *sablja*, *tolmač*, *tovariš*, *žep*. Nekaj turškega in arabskega besedja je posredovala madžarsščina: *baršon* 'škrlatno rdeč žamet' (iz tur.

¹⁹ Miklošič je domneval, da je samostalnik prevzet iz madžarsščine, Bezljaj (1995: 3) pa je ugotovil, da gre za balkanski turcizem.

prek madž. *bársony*), *cifra*²⁰ 'nakit, okrasek', *džündž* 'biser', *jalni*²¹ 'varljiv, potuhnjen, hinavski', *korbác*²² 'korobač', *oroslan* 'lev'.

2.7 Besedje zakritega prevzemanja – kalkiranja

V pridigah je zaslediti precej besedja zakritega prevzemanja, tj. kalkov, bodisi iz nemščine bodisi iz madžarščine. Večino teh so pisali že pridigarji pred Horvatom in so prisotni od prve prekmurske tiskane knjige (Temlin 1715), medtem ko so se glagolski kalki pojavljali že v osrednjeslovenskih prvotiskih protestantov – kalkiranje je bilo namreč »eden izmed osnovnih načinov širitve slovenskega glagolskega besedja« (Merše 2013: 41). Značilna za glagolske kalke je prislovna sestavina v predponi, ki glagolom pogosto daje pomen, kakor ga imajo v nemščini ali madžarščini (Hadrovics 1974: 436). Po Dudásu (2011: 59; 2011a: 36) so lahko vzroki za nastanek kalkov iz madžarščine študij prekmurskih izobražencev v madžarskem jezikovnem okolju, obvladovanje madžarščine, dolgo trajajoče skupno sožitje in dvojezičnost prevzemnikov, kar vse velja tudi za Jožefa Horvata.

2.7.1 Samostalniški kalki

Najpogostejši samostalniški kalki, h katerim prištevam tudi izglagolske samostalnike (glagolnike), so: *dobročinitel*, *drejvo znanosti*, *drejvo žitka*, *düšnavest* (madž. *lelküismeret*), *figovo drevo* (< nem. *Feigenbaum*), *bižni zakon*²³ 'zakonska zveza' (< madž. *házasság* 'zakonci'), *bižnik* / *bižni tivaruš* 'mož, zakonec', *bižniki/bižnije* 'zakonci, možje in žene', *križno drejvo*, *pismoznanci*, *prosti človek*, *prosto ljudstvo*, *proti guč*, *dobročinejje*, *dolimalanje*, *dolispranje*, *dolizmoljenje*, *goridržanje*, *goristanejje*, *gorivzétje*, *gorizgojitev*, *bvalodavanje*, *napregučanje*, *napreidenje*, *naprevidenje*, *nazajdržanje*, *nazajgučanje*, *nazajplačanje*, *nazajplačivanje*, *nazajpovernenje*, *nazajzadobenje*, *notriidenje*, *notriprikažanje*, *notriprikaživanje*, *notripüščenje*, *notristopljenje*, *okolik glédanje*, *okolik oglejivanje*, *prekdanje*, *prekidjenje*, *prekseljenje*, *prekstopljenje*, *protigučanje*, *protipostavljenje*, *protipovenje*, *verevadlivanje* 'veroizpoved', *vküpderszanje*, *vküpmesanje*, *vküppridenje*, *vküpračunanje*, *vküp(er)življenje*,

²⁰ Beseda *cifra* naj bi v madžarščino prišla prek latinščine (*zifbra*), kjer je pomenila 'znak, številka' (Dudás 2011: 44). Po Bezlaju (1976: 63) beseda pod iztočnico *cifra* 'nakit, okrasje' izhaja iz madž. *cifra* 'okras, pisan', kar je iz *zifbra*, *zifra* 'ničla', to pa je po Snoju (2015) iz arabščine prek srlat.

²¹ Sln. in kajk. *jál* »je morda izposojeno iz madž. *ál* 'varljiv', medtem ko je štok. in blg. *jalan* (m.) 'laž' iz turšč. *yalan* 'lažnivec, goljuf' (Bezljaj 1977: 218).

²² Iz turšč. *kerbaç* prek hrv. oz. srb. (Snoj 2015).

²³ Po Dudásu (2011: 38) gre za hibridno besedno zvezo; »jedro *zakon* je slovensko, prilastek *bižni* pa madžarski kalk«. Samostalnika *bištvo*, ki je prav tako madžarski kalk v istem pomenu (Dudás 2011: 38), Horvat ne uporablja.

vneboidenje, v-nebo(za)stopljenje 'vnebohod', vödanje, vödelenje, vögučanje, vönigučanje, vöpovénje, vözmišljenje, zadostačinejnje.

2.7.2 Glagolski kalki

V pridigah najdemo veliko dvočlenskih glagolskih kalkov, sestavljenih iz prislova in glagola. Zapis prislovne sestavine v predponi in sledečega glagola v pridigah ni enoten, Horvat ju nedosledno piše skupaj oz. narazen. V spodnjem naboru je navedenih le nekaj primerov glagolskih kalkov, pretvorjenih v nedoločniško obliko in transkribiranih v slovenico:

(k)cuj/ coj-: *cuj djati*;

dol(i)-: *doli(z)malati, dolizklenoti, dolispadnoti, dolizlöpati, doli(s)plačati, dolipüstiti, dol(i)povedati, dolidévati, dolistopiti, dolizgrizti, dolipokleknoti, doliprečeti, dolivtrgnoti, dolidjasti, doligučati, dolivžéti, doloognüati, dolipozrvati, dol(spo)kapati, dolizapisati, dolispraviti, dolizbrisati, doliiti, dolipriti, dolperštéti, dolizapečatiti, dolivdariti, dolwiseti, dolzgučati*;

gor(i)-: *goribenjati, gorinajti, goriprijéti, gorialdívati, goriskričvati, gorista(no)ti, gor(i)poiskati, gorizgöjiti, gorizdignoti, gorivžéti, gori podignoti, gorodpreti, gorobüditi, gorzöžédati, gorperštéti, gori(z)držati, gori prejemati, gorizbüditi, gori obdržati, goristopati, gorotraniti*;

napre(j)-²⁴ *napreprinesti, napredavati, napre oditi, naprepostaviti, napredati, napre(j)povedati, naprenositi, naprepripovidavati, napre paščiti, naprekažati, naprepisati, napre(j)priti, naprejšpraviti, naprej hoditi, naprepozrvati, napre vžéti, napreznati, napre pozrnati, napreviditi, naprestopiti, napreprinašati, naprepriplésati, napreskočiti*;

nazaj-: *nazajd(j)ati, nazajpovrnoti, nazaj plačati, nazaj pripelati, nazajdobiti, nazaj(v)žéti, nazajspraviti, nazaj leteti, nazajstopiti, nazaj vračati, nazaj oditi, nazaj zadobiti, nazajjiti, nazaj spadnoti, nazajobrnoti, nazajdržati, nazaj poslati, nazajzaderž(va)ti, nazaj posaditi, nazajpotégnoti, nazaj zvati, nazajpostaviti, nazaj prezkrbeti, nazajpriti, nazajnesti, nazajpaščiti se, nazajpogrožiti se*;

²⁴ Po Ramovšu (1924: 170) je dvojica *naprej – napre* nastala pod vplivom dvojic *noco – nocoj, zuna – zunaj, prece – precej, zjutra – zjutraj, odspreda – odspredaj* ipd.

notri-: *notri(s)pelati, notri (pr)íti, notri (v)žéti, notri spadnoti, notripüstiti, notri stopiti, notri djasti, notri prijéti, notripotisnoti, notriprikazati, notridati, notripokazati, notripoglednoti, notrizoseliti, notriskeriti, notrizapisati, notrinositi, notrivdariti, notri viditi, notriposlati, notrizagriznoti, notripelati, notri odpelati, notriprikazüvati, notristečiti, notrispraviti;*

okolí(k)-: *okolí(k) (v)žéti, okolik obračati/ obrniti se, okolik hoditi, okolik klantiivati, okolik poglednoti, okolik nositi, okolik jemati;*

pre(j)k-: *prejk priti, prejk oditi, prejk (z)iti, prejk zapüvati, prejk sinoti, prekdati, preksmeknoti, prekstopiti, prek dati, prekosaditi, prek vzéti, prek preživeti, prek porinoti, prek izhajati, prekdjasti, prek prehoditi, prekpüstiti, prekoseliti, prekozgrabiti se;*

proti-: *protipostavljeni se, proti gñčati, proti stati, protistanoti, protipovedati;*

razno-: *raznoprostérati, razno razžagati, razno vtrgnoti, razno vtégnoti, razno razčesnoti, razno (raz)tergati, razno razpočiti, razno pokati, razno potrèti, razno gnati, razno razbiti, razno razlüčati, razno raztirati, razno potégnoti, raznopüstiti, razno bežati;*

ta-: *ta da(va)ti, ta nihati, ta odposlati, ta pelati, ta spraviti, ta spokapati, ta sraniti, ta püstiti, ta razdeliti, ta zapravljati, ta skočiti;*

(v)kraj-: *(v)krajsinoti, vkrajvtrgnoti, (v)kraj spraviti, (v)kraj iti, vkraj odvrniti, vkraj vréti, (v)kraj (v)žéti, (v)kraj obrniti, vkraj odvernoti, vkraj odgnati, vkraj držati, vkraj spravlati, (v)kraj lüčiti, vkraj potégnoti, kraj bežati, kraj zgoniti, kraj ognoti se, kraj stopiti, kraj bresnoti, kraj odvalati se, vkrajvlečiti, vkraj jemati, vkraj metati, vkraj sinjavati, vkraj spravlati;*

vküp(er)-: *vküpzdati, vküp(er)spraviti, vküpdrižiti, vküpvézati, vküp(er) priti, vküp pozvati, vküper hoditi, vküper spadati, vküp živeti, vküp(er)držati, vküp pasati, vküper si sestiti, vküper stopiti, vküppodreti, vküp ostati, vküptiskati, vküpcediti, vküp prinesti, vküpprebivati, vküpzbrati, vküp vdariti, vküp delati, vküp obslüžavati, vküp dati se, vküpstaniivati, vküpzidati, vküpzložiti, vküpskapčiti;*

vö-: *vötalati, vö(z)pelati, vöspokübiti, vöpovedati, vöviditi, vözplačati, vö(od)iti, vözleteti, vöspadnoti, vönihati, vö vtrgnoti, vöpokazati, vö(v)žéti, vö pühnoti, vöodsloboditi, vözklenoti, vözglédati, vözgoniti, vövaclüvati, vömetavati, vöpri(d)ti, vöpregnati, vözkopati, vöprinesti, vöstočiti, vötalati, vözdelati, vözsüšiti, vösekati, vözaprèti, vöskeerčiti, vöpremliti, vöspraviti, vöskopati, vözganjati, vöbežati.*

Besednozvezni glagolski kalki so: *na znanje dati* (< nem. *zur Kenntnis bringen* oz. madž. *értésére / tudtára ad*), *navuk držati, v-pamet zéti* (< nem. *bedenken, erwägen* oz. madž. *észbe vesz*), *oči metati* (< nem. *vorwerfen* oz. madž. *szemre hány*), *k srci zéti* (< nem. *zu Herzen nehmen*), *vu zaročkaj biti* 'biti zaročen', *meti pazko* 'paziti'; enobesedni glagolski kalki: *dopadnoti se, doprinesiti, podstopiti se, slišiti* 'spadati, pripadati' (< nem. *geboren*).

2.7.3 Ostali kalki

Pridevniški kalki so večinoma tvorjeni iz glagolskih, npr. *k-cuj dani, notrizapisani, notripelani, vküpspravleni, vözapreti, vözvučeni*, zaslediti pa je tudi že ustaljene veččlenske kalkirane zveze, kot je *z-žlakom vdarjeni* 'zadet od kapi' (srvnem. *slac* 'udarec').

Prislovni kalki so npr. *od séga mao, od nigda mao, vsake kvatre*.

3 Sopomenski nizi in uvajanje osrednjeslovenskega besedja

V Horvatovih pridigah se odraža postopno približevanje prekmurskega (knjižnega) jezika slovenskemu knjižnemu, in sicer z uvajanjem osrednjeslovenskih besed, ki za prekmursko okolje niso (bile) značilne, s sopomenskimi nizi – t. i. dvojnimi formulami. Te so najpogosteje sestavljene iz 1) prevzete besede (ali tvorjenke iz le-te) in bolj ustaljene domače sopomenke, 2) narečne besede in njihove osrednjeslovenske ustreznice, 3) dveh domačih sinonimov, 4) dveh prevzetih besed, 5) prevzete in novotvorjene besede; lahko so tudi 6) opisne. Horvat jih zapisuje v različnem vrstnem redu, najpogosteje jih ločuje z vejico ali veznikom *i/in*, redkeje s pomišljajem, sinonimne izraze pa uvaja tudi s pojasnjevalnim *to je*. Zaradi prostorske omejenosti navajam zgolj nekatere:

1) *malo bunto, trgóvnico* (DPa102, 4); *z-liberalszke vladne to je kormanyyszke sztranke* (DPa150, 4); *té ne dobéte najam, lón* (DPa155, 2); *kerv razcsemerile, zagijitale* (DPa184, 2); *fret i sala* (DPa184, 2; NP313, 2); *tak bi sze mogli brigati i szkerbeti* (NP258, 3); *materia, predmet nasega denésnjega premislavanja* (NP328, 1); *z-szpicov, z-dardov* (NP242, 5); *na veliki kvar, na veliko skodó* (NP313, 1); *Bolezni, betegi szo potrebni* (NP346, 3); *szkerb, briga za zgojo decé* (NP371, 1); *šteri so norili, kanjiivali 'goljufali'* (NP373, 2); *z-pepéla nastajajo kosti i čonte se združujejo* (NP377, 2); *tórvénje, zakone* (NP406, 4); *zgrabó čeljüst samara, osla* (NP409, 5); *bodo /.../ ošpotali, osramotili* (NP413, 4); *Nevere tüdi dnjes dén ne manjka, fali* (NP438, 1); *od jagra, lovca* (NP442, 4); *na poti je prišeó lev, oroslan* (NP456, 2); *Boga glédati je lón, je plačilo* (NP457, 2); *brezji slabostov, falíng* (NP470, 2); *se /.../ ne zmeni, ne briga* (NP476, 5); *ogovarja, šinja* (NP488, 3); *razloževati numere, številke* (NP518, 2);

2) *naznanjuje prihod, prisészt* (DPa143, 3); *v-tezsavaj – v-nevolaj* (DPa180, 4); *naj bode szpomlad, szprotoletje* (NP249, 4); *escse izda, vedno zsinivé* (NP250, 3); *na szton korine, rózsze denete* (NP298, 3); *szo zapüsztili, vönjali* (NP370, 2); *prepéri, svaje* (NP386, 4); *hasnij čas, vremen* (NP391, 1); *martinšéke, divje mladike* (NP392, 3); *zaklenjen vert, ograd* (NP443, 3); *z-cvetlicami, korinami* (NP464, 4); *neprestanoma zaszavate, imenijete* (NP471, 3); *brezi kaštige moriti, bujiti* (NP485, 2); *pijane i psüvajúóce družbe, tivarišije* (NP523, 2); *more biti že poprej, prle* (NP526, 5);

3) *Bog i človek navküper, ob ednom* (NP379, 2); *na tenci prevdariti, presoditi* (NP416, 3); *opravljanje, zveršenje* (NP420, 4); *razdeljeno, razdvojeno* (NP437, 5); *ino si upodobo, narédo* (NP466, 2); *najbolje bogata, premožna hiža* (NP476, 5); *hitro iznebijó, se otriesjó* (NP494, 1);

4) *blagoslov dobite za herbijo, öročino* (NP470, 1); *bi že stem zagogftala, otrovala svétost* (NP519, 3);

5) *naj nebi szamo gazemberom, nistovridnjakom dobro bilo 'ničvreden človek'* (NPr182, 2); *verska nebrižnost, nebriganje* (NP408, 2);

6) *Bóg je na dale nepremenliv, to je vszigdar ón iszti osztane* (DPa170, 4); *szo opesale, trüidne gratale* (DPa184, 1); *vu dnéni szo szkrite, sže ne vidijo* (NP369, 2); *štera je nalomljena, malo česnjena* (NP443, 2); *samo to valja, to ma vrednost* (NP457, 5); *Lüdjé so se zzigzdili, gízdavó se záčnoli nositi* (NP476, 5); *verno sodelajo, vküper delajo* (NP522, 4).

Pojavljajo se tudi trojne formule, v katerih so nakopičeni po trije sinonimni oz. pomensko sorodni izrazi, npr. *neizmerno, neskončno, vekivečno kaštigo* (NP410, 2); *lastivnoj strasti, nasladnosti, poželjivosti* (NP460, 4); *rodбина pride na kanto, v dug, na bobénj* (NP476, 5); *odnemoreno, odnemoglo, zničeno ženo* (NP519, 2).

Narečnih besed Horvat ni želel takoj nadomestiti z osrednjeslovenskimi, o čemer pričajo popravki, kot npr.: *Tü pa Jezus ne ~~gato~~ gucsi* (NP206, 3); *Csi Bóg tak szkerbi za ~~szivati~~ neme sztvári* (NP366, 1); *Zametavanjom gléda siromaka pred ~~zra~~ dverami* (NP507, 2). Osrednjeslovenskih rešitev se je izogibal tudi na glasoslovni ravni: *takó ocsiveszgne* (NP210, 4); *taebka* (NP521, 2). Kljub temu je v najpoznejšem obdobju zapisovanja pridig začel prevladovati vpliv Mohorjevih in drugih osrednjeslovenskih knjig. *Cintor* oz. *brüitiv* je Horvat postopoma nadomeščal s *pokopališcem, slobodo/ slobodnost s prostostjo, potrplivost/ potrplénje* s *potrpežljivostjo, doktorja* oz. *vračitela* z *zdravnikom, beteg* z *boleznijo*,

prišest s pribodom, troštati s tolažiti, gratati s postati, žmetno s težko, tudi za staro knjižno prekmurščino značilen samostalni *žitek* 'življenje' je izgubljal na pojavnosti. Besede, ki jih je na novo usvajal, je kdaj nerodno rabil, npr. *szo minola z-gledaliscsa szvejta* 'gledišča' (NP354, 3); *Ali ni to vse čüdno vito?* (NP402, 3); *nikomi ni trbi biti vu zdrji* 'zadregi' (NP470, 3); *rodbina pride na kanto* 'kant' (NP476, 5); *ne smejo svetiti brezji izrečnoga dovoljenja rim. pape* 'izrecnega' (NP526, 3). Po nepotrebnem je pošumevljal sičnike, denimo v *rešnica*, *skužé* 'solze', *žemlja* 'zemlja'.

4 Horvatove novotvorjenke

Horvat je ob besedah, ki so jih poznali in uporabljali že starejši prekmurški pisci, tvoril tudi svoje, nove, s čimer je pokazal sposobnost ubesedovanja predmetnosti, 1) za katero je že obstajalo poimenovanje, a ga kot nematerni govorec prekmurščine ni dovolj natančno poznal, in 2) za katero je sam tvoril in uvajal novo poimenovanje. Domnevne novotvorbe sem analizirala in določala glede na morebitno pojavnost v različnih slovarjih – v Novakovem (2009; 2014), Pleteršnikovem (2014), Mukičevem slovarju (2005), v slovarju Marije Bajzek Lukač (2009), *Rječniku pomurskih Hrvata* (2009) ali katerem drugem slovarju na portalu Fran. Ker je bil Horvat naročnik tiska Jožefa Klekla st. (npr. *Marijinoga lista*), je možno tudi, da je katero besedo prevzel od njega; žal pa korpus Kleklovega besedja in besedja njegovih sodobnikov (npr. Jožefa Sakoviča,²⁵ Ivana Baše, Jožefa Baše) še ni bil izdelan, zato ni mogoče z gotovostjo trditi, da so tvorjenke Horvatovo delo.

Horvat je prevzemal tvorjenke nekoliko starejših prekmurških piscev, denimo Terplana, Kardoša, Agustiča, svojega martjanskega predhodnika Bagaryja. To so npr.: *dalečina* 'daljava', *odvčiti se* 'odvaditi se', *poljedelavec*, *rokodelavec*, *sen-tam* 'sem in tja', *spotiti se* 'pomiriti, potolažiti', *vtoliti*, *zaostanjeni* 'zaostal', *zmešlinga* 'zmešnjava, zmeda', nekatere izmed njih, npr. *betegivati*, *glasoviten*, *nesramnjača*, *pajdašija*, *peldatno* 'za zgled', *zabürati* 'zaježiti', je uvedel že Jožef Košič.²⁶ Precej besed, ki jih je rabil Horvat, najdemo v Pleteršnikovem slovarju (2014). Spremljata jih kvalifikatorja *ogr.* in *kajk.*, ki pričata o njihovi prisotnosti v panonskem prostoru, druge je Horvat najverjetneje prevzel iz osrednjeslovenskega območja: *bogatus*, *častilakoten*, *dojkinja*, *lagojina*, *neprijateljinja*, *nevarščina*, *neveselje*, *ničest*, *peliniti* 'greniti', *podbūdba*, *pogražati se*, *predrūgačiti*, *samobót*, *sredbovati*, *velikoserčnost*, *vodotoč*, *žandirati*, *žigica* 'vžigalica' itd.

²⁵ Analizirano je bilo le besedje treh Sakovičevih pridig (Grah 2008: 182–194).

²⁶ Košičev vpliv na mlajše prekmurske pisce je preučevala tudi Natalija Ulčnik (2008: 178).

Besede, za katere predvidevam, da so Horvatove novotvorjenke, so: **B:** *bogatajivec* 'bogataš', *bogoslužba*, *bogovica* 'boginja', *bojnišče* 'bojišče', *brezbožnjak* 'brezbožec, ateist', *brezbasnoviti*; **D:** *diktalivati* 'diktirati, narekovati', *dolinesač*, *dolžklenóti* 'zaklenjen', *dugopotrplivi*, *džündžni* 'biserni'; **G:** *globotina*, *gojaček* 'gojenec', *goriprimeni* 'sprejet'; **H:** *Herodiaskinja*; **J:** *jezeroletje* 'tisočletje'; **K:** *kamenivalec*²⁷ 'kdor kamenja', *koldiivanje* 'beračenje', *kradniivanje*, *krčmeni*, *krvajóci* 'krvaveč', *kufraten* 'bakrenast'; **L:** *lebkoživóč*; **M:** *mametlivosť* 'omotica', *manterništvo*, *mebkoživen*, *monštrancija*, *morstvo* 'umor, morjenje', *mrmravčina* 'slabš. kdor mrmra', *mulatiivanje*²⁸ 'veselje, zabavljanje', *mužatno*; **N:** *najistinskejše* 'najresničnejše', *najpéldatnejši*, *najsiromaškejši*, *najzdoljni* 'najnižji', *nasladnostni*, *nasrednik* 'posrednik', *naturežnanost* 'naravoslovje', *navdihavec* 'kdor navdihuje', *neporazumljenje* 'nerazumevanje', *nevüpnost*, *nihavljóci* 'opuščajóč', *ništovridnjak* 'ničvrednež', *novodebrani*; **O:** *obernaturalski*, *odküpilni* 'odkupljen', *odtriüdjati* 'omagati, obnemoči', *orianski* 'orjaški'; **P:** *pavučinar* 'pajčevinar', *pelavajóci*, *pležerani* 'ranjen', *pobüдавajóci*, *poiskavati*, *povalina*, *povilo* 'to, s čimer se povije', *pozívač* 'kdor poziva', *pred dedek* in *preded* 'praded', *prediskava* 'preiskava', *preganjar*, *prekstopaj* 'prestopok', *prelomlivec*, *prevzetiti se* 'postati prevzeten', *prilizáč*, *prisiljavkinja* 'tista, ki prisili', *protibóž*; **R:** *razméči* 'razumevajoč', *ribnjek*, *rožnovenčen*; **S:** *sinski* 'sinov', *slobodnomiselec*, *slobodnovolno*, *sočüüéči* 'sočuten', *soöročník* 'sodedič'; **Š:** *ščegéči* 'ščetgljiv, srbeč'; **V:** *vjenje* 'kar se vje', *vjeti* 'ugriznjen', *vküpvkapčeni* 'združen', *vódenoti* 'izročén', *vögučavati* 'izpovedovati', *vojskovodnik*, *vözžiti*, *vözklenóti* 'izobčen', *vsevidóci*, *vseznojóčnost*; **Z:** *žagovarjavanje*, *žanemaranjač*, *žanesajóci*, *žaroblenik*, *žasramnjak*, *žbantiivalec*, *ždvaja* 'dvom', *žlebkotivati* 'olajševati', *žmagevüpní*, *žrebereni* 'uporniški'; **Ž:** *žalüivanje*. Večina besed je tvorjenih iz domače, že obstoječe podstave in dodanega novega obrazila.

5 Sklep

V prispevku je ugotovljeno, da je v pridigah izpričano tako avtohtono besedje iz panonskega jezikovnega prostora kot prevzeto besedje (madžarizmi, germanizmi, besedje iz slovanskega, romanskega, grškega, turškega in arabskega prostora), ki ga je pisec na glasovno-oblikovni ravni v glavnem prilagajal podobi prekmurskega jezika. Z originalnimi latinskimi ali madžarskimi zapisi besed je dokazal, da obvlada več jezikov – poleg gradišćanske hrvaščine in prekmurščine tudi madžarščino kot svoj drugi materni jezik in latinščino kot nekdanji jezik bogoslužja.

²⁷ V Pleteršnikovem slovarju (2014) *kamenovavec*.

²⁸ Glagol *mulatavati* (< madž. *mulat* 'zabavati se, poveseliti se') je evidentiran v *Rječniku pomurskih Hrvata* (Blažeka et al. 2009: 164–165).

Z uvajanjem osrednjeslovenskega izrazja je Jožef Horvat približeval in postopoma izenačeval besedje vzhodno- in zahodnoslovenskega jezikovnega sistema, svojim poslušalcem je predstavil tudi tujejezične sinonime domačih izrazov. Pokazal je sposobnost tvorbe novih besed po že uveljavljenih besedotvornih postopkih: domačim ali prevzetim podstavam je dodajal obrazila *-(k)inja, -(v)ica, -včina, -ak, -ik, -ač* idr. Zelo dobrodošla za raziskovalce prekmurskega knjižnega jezika in narečja bi bila izdaja slovarja Kleklovega besedja in besedja njegovih sodobnikov, saj bi bilo s tem možno dokazati avtorstvo novotvorjenk in vplive na rabo priložnostnic ter ostalih manj zastopanih besed.

Literatura in viri

- Jožef BAGARY, 1886: *Perve knige čtenýá za katboličánske vesničke šole*. Budimpešta.
- Marija BAJZEK LUKAČ, 2005: Madžarske izposojenke v Küzmičevem prevodu Novega zakona. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Slavistično društvo. (Zora, 32). 436–448.
- Marija BAJZEK LUKAČ, 2009: *Slovar Gornjega Senika A–L*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovenske jezike in književnosti. (Zora, 66).
- Elizabeta BERNJAK, 1995: *Madžarsko-slovenski slovar*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- France BEZLAJ, 1976: *Etimološki slovar slovenskega jezika. Knjiga 1: A–J*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- France BEZLAJ, 1977: *Etimološki slovar slovenskega jezika. Knjiga 1: A–J*. 1. ponatis. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- France BEZLAJ, 1982: *Etimološki slovar slovenskega jezika. Knjiga 2: K–O*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- France BEZLAJ, 1995: *Etimološki slovar slovenskega jezika. Knjiga 3: P–S*. Ur. M. Snoj in M. Furlan. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Đuro BLAŽEKA, Istvan NYOMÁRKAY, Erika RÁCZ, 2009: *Mura menti horvát tájszótár = Rječnik pomurskih Hrvata*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Előd DUDÁS, 2011: Madžarski jezikovni vpliv v besedišču Martjanske pesmarice. *Jezikoslovni zapiski* 17/1, 35–72.
- Előd DUDÁS, 2011a: Madžarski kalk *hištvo* in sorodno v stari knjižni prekmurščini. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 8, 35–43.
- Előd DUDÁS, 2014: Vprašanje časa prevzema madžarskih izposojenk v prekmurski knjižni jezik. *Jezikoslovni zapiski* 20/1, 135–144.
- Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU, 2020. Dostop 18. 9. 2021 na: www.fran.si
- Metka FURLAN, 2012: Koštialov Slovenski etimološki besednjak. *Jezikoslovni zapiski* 18/2, 11–36.
- Metka FURLAN, 2013: *Novi etimološki slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Tatjana GRAH, 2008: Besedje Sakovičevih pridig v Slovarju stare knjižne prekmurščine. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenske jezike in književnosti. (Zora, 56). 182–194.
- László HADROVICS, 1974: *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 18. Jahrhundert*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Nina HORVAT, 2020: Predstavitev prekmurskih rokopisnih pridig iz 1. polovice 20. stoletja. *Slavia Centralis* 13/2, 50–63.
- Nina HORVAT, 2022: Kroatizmi v jeziku pridigarja Jožefa Horvata. *Jezik in slovstvo*. V tisku. *Hrvatski jezični portal*. Dostop 18. 9. 2021 na <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=main>

- Marko JESENŠEK, 2007: Slovensko panonsko besedje in razvoj slovenskega jezika. *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor: Slavistično društvo. (Zora, 49).
- Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 90).
- Janko JURANČIČ, 1966: O leksiku v panonskih govorih. *Panonski zbornik*. Ur. F. Zadravec, B. Borko, I. Potrč idr. Murska Sobota: Pomurska založba. 31–41.
- Majda MERŠE, 2013: *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja: Razprave o jezikovnem sistemu, besedju in prevodni problematiki*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Martin MERŠIČ ml., 1972: *Znameniti i zaslužni Gradišćanski Hrvati*. Čakavski sabor.
- Francek MUKIČ, 2005: *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*. Sombotel: Zveza Slovencev na Madžarskem.
- France NOVAK, Vilko NOVAK, 2009: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. 2. ponatis. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Vilko NOVAK, 1972: Kajkavske prvine v prekmurski knjigi 18. stoletja. *Slavistična revija* 1/20, 95–103.
- Vilko NOVAK, 2014: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Spletna izdaja. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Maks PLETERŠNIK, 2014: *Slovensko-nemški slovar*. Spletna izdaja. Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziiskovalni center SAZU.
- Fran RAMOVŠ, 1924: *Konzonantizem (Historična gramatika slovenskega jezika II)*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- Marko SNOJ, 2015: *Slovenski etimološki slovar*. Spletna izdaja. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Szotar.net*, 2021. Akadémiai Kiadó. Dostop 12. 5. 2021 na <https://www.szotar.net/>
- Ferenc TEMLIN, 1715: *Mali Katechismus, tonje tou krátke návuk věre kersobánszke dávrno nigda, po D. Luther Martonni z svätého písma vküip zebřáni ino za droune Deczě voló szpizsani, zdai pak na szlovenszkei jezik preloseni*. Halle.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Natalija ULČNIK, 2008: Košičevo besedje v Slovarju stare knjižne prekmurščine. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. (Zora, 56). 168–181.

Lexical Features in the Sermons of Jožef Horvat

This article presents the characteristics of words in the sermons of the Burgenland Croat Jožef Horvat (b. 31 August 1880, d. 1 May 1932), a lesser-known priest who grew up and studied in a Hungarian environment and then lived and worked in Prekmurje: from 1905 to 1912 he was a chaplain in the Črenšovci Parish and from 1912 to 1932 a parish priest in Martjanci.

Horvat's words are first classified according to their origin, encompassing typical Pannonian words, as well as words of Hungarian, Germanic, Romance and Greek origin. The words of the so-called covert takeover are also presented with an emphasis on verb calques (*goripostaviti*, *vküipspraviti*, *napredavati* etc.). Jožef Horvat was originally a Croat of Burgenland, so frequent Croatisms are especially noticeable in his first sermons. Growing up in a Hungarian environment is evidenced by using Hungarianisms, which users of the Prekmurje dialect also took for granted, as well as written words and phrases originally written in Hungarian. In his first sermons, Horvat also wrote the place and occasion for which an individual sermon was written in the Hungarian language.

His middle and late period of writing sermons reflects the gradual approximation of the Prekmurje literary language to the Slovene literary language, through the use of literary Slovene words – some of which are now obsolete – were/are not characteristic of the Prekmurje environment (e.g., *zlasti*, *prevzetijja*, *ves iz sebe*, *Gospod govori*, *lažiznanost*), synonymous sets or word duplicates (e.g., *ešče izda*, *vedno živéjo*; *svoyo dobro példo*, *svój dober zgléd*; *so šteli*, *želeli*; *mladénc pijančije*, *norije*, *divja*; *numere*, *številké*).

Attention is also paid to new words or more interesting affixes and creative solutions. I determined them according to their possible occurrence in Novak's *SSKP, Slovar beltinskega prekmurskega govora*, Pleteršnik's *Slovene-German dictionary*, Mukič's *Porubsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar* and *Slovar Gornjega Senika A-L* by Marija Bajzek Lukač.